

Etnografiskt fältarbete i virtuella rum – en utmaning för kvalitativ forskning

Att studera sociala och kulturella relationer på internet genom att använda etnografisk metod är en utmaning för nutida sociologer och kulturanalytiker, eftersom viktiga delar av etnografins etablerade fundament måste omprövas. Virtuellt etnografi och nya tankar om hur vi ska förhålla oss till världen, oss själva och vad nya typer av sociala relationer innebär, betyder att den kvalitativt inriktade forskningens metoder utmanas och att en del av dess grundläggande tankegångar kan behöva övervägas på nytt.²⁷

Problemområdet är centrerat till hur man studerar nya kommunikationssätt som sträcker sig över nationella gränser och vad de nya kommunikationssätten innebär. De nya möjligheterna till snabbare och intensivare kontakter i den globaliserade världen skapar tillfällen till sociala relationer och nya kulturella sammanhang. Då uppkommer även ett behov av att utveckla metoder för att studera dessa (Svenningsson, Lövheim & Bergqvist, 2003; Baym 2006; Kozinets, 2010).

Hur man studerar, kontextualiserar och definierar mångdimensionella aspekter av kulturell och social förändring, framträdande identiteter och kommunikation via internet, är frågor jag finner angelägna. Att studera virtuella världar, vad innebär det? Hur kan man studera det ständigt föränderliga? Vad innebär de utmaningar vi ställs inför när virtuella gemenskaper ska studeras, och hur ska man förhålla sig till det material som finns att ladda ned på nätet? Dessa frågor, vilka kan ses som etnografens

27 Artikeln är en vidareutveckling av Pekkola, S. (2011b): "Virtual Ethnography – an Approach to studying Diaspora Culture on the Internet" som presenterades på *The 10th Conference of the European Sociological Association. Social Relations in Turbulent Times*, Geneva, Switzerland, 7th-10th, september 2011; Pekkola, S. (2012): "Ethnography – studying Diaspora Communities on the Internet", paper presenterat på *Sociologigruppens workshop*, 2012-05-16, Högskolan Kristianstad.

nya utmaningar, kommer i den här artikeln att diskuteras mot bakgrunden av mina studier av hur den bolivianska diasporan, med musik och dans som uttrycksmedel, skapat mening på internet. Redan från början konfronterades jag med en komplex, mångskiftande social och kulturell verklighet.

Mina tidigare forskningsprojekt om musikkultur och diasporagrupper hade gett upphov till många funderingar över metodologiska frågor, i synnerhet när det gäller vilken metod som är optimal för datainsamling (Pekkola, 2010, 2011, 2013). Dagens teknologiska förutsättningar och de digitala systemens tillgänglighet möjliggör studier av musikkulturens olika uttrycksformer på nätet. Fältets förutsättningar hade ändrats och därmed behövde jag begrunda min inställning till fältarbetet. Således kan mina erfarenheter av fältet diskuteras i förhållande till den virtuella etnografins specifika egenskaper, vilka de senaste åren har blivit aktualiserade av många internetforskare (Baym 2006; Baym & Markham, 2009; Hine, 2000, 2009; Kozinets, 2010).

Tolkandet av det empiriska materialet och analysprocessen kom att präglas av de nya förutsättningar som hade skapats i den digitala eran. Hur man genom dessa nya sociala medier studerar transnationella relationer och diasporagemenskaper, var några av de frågor man behövde reda ut. Inom forskningen väcktes viktiga frågor om innebörden av interaktivitet, kommunikation och gemenskap, och man fokuserade även på vad de nya sociala medierna, som populärkulturell uttrycksform, kan innebära för diasporan.

I artikeln behandlas framför allt några principiella frågor när det gäller forskningsprojektets utformning och problematiken kring fältarbetets olika faser. Dilemman i forskningsprojektet, vilka jag mötte i sökandet efter kulturella och sociala sammanhang, tas upp. Frågan ”Var ligger fältet?” behövde ställas om och om igen. *Online-offline*-förhållandet kunde så småningom ses som en utgångspunkt för ett intellektuellt pussel inkapslat i forskningsprojektet. Studierna utfördes till övervägande del på nätet, men det finns även inslag av *face-to-face* element.

I artikeln diskuteras olika aspekter av projektet. Till exempel betonas reflexivitetens roll i studien. En annan viktig aspekt som tas upp är ”urval i forskningsprocessen”, och de beslut som behöver fattas i samband med urval och analys. Avslutningsvis framförs några etiska funderingar inom projektet som tidvis framstod som problematiska.

Att studera diasporagrupper online

De kvalitativa metoderna för internetforskning ger upphov till nya reflektioner över hur vi ska förhålla oss till sociala relationer på nätet i relation till den fysiska världen, d.v.s. till oss själva och de nya typer av sociala relationer som skapas i de digitala rummen (Svenningsson, Lövheim & Bergqvist, 2003; Hine, 2000, 2009; Castells, 2002, 2012). Metodologiska problem och vad dessa innebär för studier av den nya,

dynamiska och snabbt föränderliga sociala verkligheten på nätet är också något man funderat mycket över (Jones, 1999, 2011; Baym 2006; Silver & Massanari, 2006).

Det som ligger till grund för min forskning är en diskussion som återfinns i ett antal studier från 1990-talet som handlade om vad internet innebär, uppkomsten av cyberspace och dess betydelse för sociala relationer och social interaktion på nätet. Drömmen om ett internet som skapar en frizon, där vardagslivets gränser upplöses, artikulerades av de tidiga internetforskarna (Turkley, 1990; Gibson, 2004; Rheingold, 1993).

Howard Rheingold definierade virtuella gemenskaper på följande sätt:

Virtual communities are social aggregations that emerge from the Net when enough people carry on these public discussions long enough, with sufficient human feeling, to form webs of personal relationships in cyberspace (1993, s. 6).

Rheingold betonade i sin bok *The Virtual Communities* att cyberspace var ett frirum, befriat från stereotypa föreställningar om könstillhörighet, nationellt ursprung och den fysiska världen. Shirley Turkley (1990) poängterade i sin tur att internet skapade en sorts frizon för att utforska och utveckla olika sätt att förstå verkligheten, och gjorde det möjligt för människorna att "skapa sig själva". De teknologiska förutsättningarna, vilka inkluderar tillgång till och kunskap om tekniken, fanns också tidigt med i diskussionen om "cyberspace" (Gibson, 2004).

Det visade sig att dessa författare hade delvis fel, både på gott och ont. Det sociala samspelet i de virtuella rummen innebär mycket mer än bara frågan om tillgång till dator eller datateknik. Det sociala samspelet på nätet, vilket kan relateras till samhällsliga förändringsprocesser, gör det möjligt att forma och upprätthålla nya, mycket komplexa och spännande sociala relationer. Nya omfattande frågeställningar växer därmed fram, och dessa behöver studeras med både nya och gamla metoder.

Det har under de senaste åren producerats publikationer med hjälp och råd om vad virtuell etnografi innebär och hur den kan användas. I aktuell metodologisk litteratur diskuteras specifika frågor, som t.ex. användandet av virtuell etnografi för att studera *online-* och *offline-*communities (Hine, 2005; Bakardjeva, 2006; Baym & Markham, 2009; Flick, 2009; Miller & Slater, 2009; Kozinets, 2010). Begrepp som virtuell etnografi (Hine, 2000) och netnografi (Kozinets, 2010) har använts som beteckning för studier av sociala gemenskaper på internet. Robert Kozinets förklarar inledningsvis i boken *Netnografi* att:

[...] ethnography is already known as a flexible and adaptable approach. Ethnography is ethnography, prefixing it with digital, online network, Internet, or web, is entirely optional (...). In recent years, I have seen many new names given to the method of online ethnography, including webnography, digital ethnography, and cyberanthropology (Kozinets, 2010, s. 5).

Utgångspunkten för att studera virtuella rum kan därmed sägas finnas i den traditionella etnografen.

De ”förskuggande problemen”²⁸, vilka definierades i början av mitt projekt, handlade om identitetsarbete, ursprung och tillhörighet. För att kunna förstå den sociala värld som jag efter en tid konceptualiserade som en diasporagemenskap behövde jag fastställa en strategi för att möjliggöra en tolkning av en ständigt föränderlig socio-kulturell och medieuppfylld kontext.

Begreppet diaspora framstod som viktigt redan från början i projektet. Diasporabegreppet har tidigare definierats av Avtar Brah: ”not the same as casual travel. Nor do they normatively refer to temporary sojourns.” Paradoxalt nog handlar diasporas resor egentligen om att slå sig ned i stort sett var som helst, dvs. att rota sig någon annanstans (1996, s. 182). Att använda diasporabegreppet som ett analytiskt verktyg visade sig vara fruktbart. Diasporabegreppet, som ursprungligen syftade på folkgruppers förskingring över världen, används för att beteckna en specifik transnationell form av gemenskap, där mobilisering mot kollektivitet sker. Gemenskapsbildningen är viktig för diasporan, och som Eric Olsson uttrycker det innebär diasporabegreppet ”en ram för att studera en specifik process av gemenskapsbildning (*community formation*), där mobiliseringen spelar en nyckelroll” (2007, s. 221).²⁹ Förekomsten av folkmusikkultur i virtuella rum kunde förklaras och förstås i förhållande till diasporan (jfr Pekkola, 2010, 2011).

I beskrivningen och analysen av diasporakulturen och diasporagemenskapens sociala aktiviteter har ett hermeneutiskt angreppssätt tillämpats (Pekkola, 2007a, 2007b, 2008). Jag strävade efter att nå en djupare förståelse av diasporagruppernas meningsskapande i virtuella rum och av de deltagande individernas värderingar samt sociala identitetsskapande. Därför begränsade jag den empiriska forskningen till att studera ett antal webbplatser som är relaterade till bolivianska sociala och kulturella organisationer och de deltagande medlemmarnas kulturella aktiviteter, i synnerhet de som rörde dans- och musikutövning (Pekkola, 2010, 2011).

Studien visade att diasporagemenskaper, där transnationella ungdomars identitetsskapande ingår, samlar medlemmar från alla världens hörn och är av central betydelse (Pekkola, 2010, 2011).³⁰ Dessa grupper är verksamma på olika geografiska platser. Hur relationer mellan globala och lokala kulturer formas, och vilka identiteter, nya såväl som gamla, som artikuleras på internet, var frågor som följaktligen undersöktes i forskningsprojektet. Vidare studerades innebörden av att göra en kultur synlig på nätet, och hur identiteter skapas på nya platser och i nya rum. Forskningsprojektet fokuserade således på dansgrupper och sociokulturella grupper och särskilt på de grupper som iscensätter sociala och kulturella identiteter i cyberrymden.

Forskningsprojektet kom också att handla om organisationer som bedriver kulturell och social verksamhet, där boliviansk musikkultur – ibland kallad andinsk kul-

28 ”Förskuggande problem” är ett begrepp som myntats av Bronislaw Malinowski och att identifiera dem är ett av forskningsprocessens första steg. Det skapar en utgångspunkt där några problemområden eller teman genererar en ingång till fältet (Hammersley & Atkinson, 2007).

29 Diasporabegreppet har, som många forskare påpekat, en lång historia. Begreppet har under de senaste tjugo åren genomgått ett återupplivande inom kulturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig forskning (Werbner, 2002; Hugger, 2008; Olsson, 2007).

30 Det etnografiska arbetet har presenterats i antologiartiklar (Pekkola, 2010, 2011) och konferenspapers (Pekkola, 2006, 2007a, 2007b, 2008).

tur – presenteras.³¹ Jag ville lyfta fram och klargöra betydelsen av gemensamma nya platser och nya tillhörigheter på internet för de grupper som engagerar sig i kulturella och sociala aktiviteter, relaterade till den andinska regionen och dess musik. Mitt intresse riktades särskilt mot de aktiviteter som organiseras i relation till populärkulturen och ungdomars identitetsskapande.

De mest utmanande aspekterna av projektet var access, urvalet av sociala platser och urvalet för analys. Att försöka framställa relevanta synvinklar av en social verklighet som framförallt fanns på nätet, var också en utmaning och skapade ett behov av eftertanke. Att försöka urskilja teman och bringa ordning i materialet innebar ett pendlande mellan empiri och teori, mellan närhet och distans (Svenningsson, Lövheim & Bergqvist, 2003, s. 102-103).

Reflexiva tankar inför fältstudien

Etnografer som Martin Hammersley och Paul Atkinson poängterar begreppet reflexivitet som ett rättesnöre att förhålla sig till under forskningsprocessen (2007, s. 19). Reflektionen finns enligt dem i forskningsprocessens alla steg, och den präglar hela processen från början.

Jag behövde identifiera min egen forskningsfilosofi och utveckla en strategi för att kunna studera den ständigt skiftande sociokulturella och medieuppfyllda kontexten, och för att förstå den sociala världen som fanns framför mig på dataskärmen. Jag behövde ställa frågor som: Hur ska nya platser i cyberspace och virtuella rum studeras och vilka platser ska studeras? Vad händer på virtuella platser? Jag möttes under fältstudien av en komplex och mångskiftande social verklighet, vilket brukar vara fallet inom kvalitativ forskning.

Metodologiska ställningstaganden och begreppsmässiga utgångspunkter formulerades och ändrades medan projektet pågick. Teoretiska slutledningar och frågor om relevanta begrepp i analysen bearbetades under den reflexiva forskningsprocessen. Jag gjorde som Norman Denzin uttryckte det när han reflekterade över sitt forskningsarbete: "While grounding my text in the major findings of the research, I write through the lens of theory" (2009, s. 152-153).

Det empiriska materialet fanns på nätet och detta innebar att förhållningssättet gentemot sociala aktörer och sociala relationer behövde omdefinieras fortlöpande. Reflexivitet fanns således med som ett nyckelord under hela forskningsprocessen.

Jag använde metoder som var "flexible and sensitive to the social context in which data are produced" (Mason, 1996, s. 4) och utgick från:

31 Hur begreppet andinsk musik kan definieras, och om det innebär "folklore" och omfattar boliviansk, argentinsk, chilensk, ecuadoriansk musik, har diskuterats av Knudsen, (2006, s. 37) och Bigenho (2012, s. 13).

[...] methods of analysis and explanation building, which involve understandings of complexity, detail, and context. Qualitative research aims to produce rounded understandings on the basis of rich, contextual, and detailed data. There is more emphasis on 'holistic' forms of analysis and explanation in this sense, than on charting surface patterns, trends, and correlations. Qualitative research usually does use some form of quantification, but statistical forms of analysis are not seen as central.

Flexibel anpassning till forskningsfältet var nödvändig under forskningsprocessens framskridande, på samma sätt som i tidigare kvalitativ forskning. Jennifer Mason har formulerat den kvalitativa forskningens och forskarens relation till föränderlighet på följande sätt:

Qualitative research should be *strategically conducted, yet flexible and contextual*. Essentially, this means that qualitative researchers should make decisions on the basis not only of a sound research strategy, but also of a sensitivity to the changing contexts and situations in which the research takes place (Mason, 1996, s. 5).

Detta betydde i sin tur ett reflexivt förhållningssätt gentemot de sociala aktörerna, eftersom deras handlingar och representation av kulturen hade synliggjorts på nätet.

En annan utmanande fråga var tidsaspekten. Frågan om tidpunkter för fältarbetets start och stopp ställdes på sin spets när jag upptäckte att det inte fanns någon reell möjlighet att inte vara delaktig på olika sätt. Jag återkom dagligen till fältet, helt naturligt. Frågan om när och var jag skulle "hänga" på nätet kändes nästan onaturlig, eftersom jag var uppkopplad mycket ofta. Efter en tid på fältet överraskades jag av upplevelsen att det virtuella fältarbetets innersta logik handlade om att nästan alltid vara online.

Jag kunde fortsätta att ställa frågor till diasporan i projektet om hur lokal och global musikkultur samt nya och gamla identiteter artikulades på internet. Betydelsen av att synliggöra en kultur och hur kulturproduktion sker i nya rum och på nya platser framstod som viktiga frågor i studien.

Under projektets fortgång har virtuella gemenskaper som används av olika typer av intressegrupper successivt förvandlats till en självklarhet.³² Sociala gemenskaper och olika typer av intressegrupper på internet florerar i mängder och det finns nu ett stort behov av att diskutera olika strategier om hur dessa ska studeras i förhållande till *offline*-miljöer (jfr t.ex. Silver, 2000).

Mina forskningsresultat visar att i diasporan har ungdomars organisering i sociala nätverk visat tecken på olika behov av att "visa vem man är" och vilken grupp man tillhör. Användningen av virtuella rum i vardagslivet ställt i relation till fysiska rum är intimt förbundet med identitetsbyggandet.

Att forma sig själv och sin identitet, både *offline* och *online*, kan för ungdomar innebära att skapa kontakter på nya sätt och få tillgång till många nya ytor (Pekkola, 2010, 2011). I denna identitetsskapande process ingår forandet av sociala nätverk som sträcker sig över nationella gränser. Dessa nya former av kontaktskapande var

32 Jämför Lundberg, Malm & Ronström (2000) samt Knudsen (2004), vilka diskuterar musikaliska uttrycksformer, idéer om en föreställd nation och diasporagrupper i cyberspace.

avgörande för diasporagruppernas kommunikation, och jag valde att ge ungdomarna i dessa grupper beteckningen transnationella ungdomar (Pekkola, 2011).

Behovet av att diskutera och omformulera forskningsstrategier har ofta uppkommit när etnografer rest frågan om *offline- och online-*forskning (Baym 2006; Hammersley & Atkinson, 2007; Kozinets, 2010). Begrepp som ”plats” och ”rum” kan därför te sig problematiska. Förbindelsen mellan gemenskaper *online* och *offline* har visat sig vara ömsesidig:

Online communities are not virtual. The people that we meet online are not virtual. They are real communities populated with real people, which is why so many end up meeting in the flesh. The topics that we talk about in online communities are important topics, which is why we often learn about and continue to care about the social and political causes that we hear about through our online communities. Online communities *are* communities; there is no room for debate about this topic anymore. They teach us about real languages, real meanings, real causes, real cultures (Kozinets, 2010, s. 15).

Många symboler, tecken och värden i boliviansk och andinsk kultur var redan välkända för mig från min tidigare forskning om den bolivianska folkmusikkulturen och musikrörelsen (Pekkola, 1990, 1996, 2013). Jag kunde lätt känna igen många aspekter av den bolivianska folkkulturen i de virtuella rummen. Det etnografiska fältarbetets olika dilemman är bekanta för mig. Jag behövde nu lära mig om diasporagemenskapens sociala och kulturella liv och de aktuella transnationella familjernas livssituation. Efter en tids studier om transnationella familjer upptäckte jag likheter i synen på vad som är familjers ”hem”, och hur vardagslivet formas på flera olika platser. Användningen av internet hade, vilket även andra studier har visat, blivit en del av diasporans liv (Werbner, 2002; Bakardjeva, 2006; Miller & Slater, 2000; Eastmond, 2007).

Det geografiska avståndet, som tidigare hade gjort insamlingen av data i fält komplicerad och svår att genomföra, fick plötsligt en helt annan betydelse. Detta faktum förvandlade de grundläggande villkoren för min forskning och de mödor som fältarbetet på fysiska platser tidigare inneburit. I och med denna förändring kan man ställa sig frågan: Vad innebär det egentligen att vara observerande deltagare och att med sådan lätthet få tillgång till material?

Att flanera på nätet – några inblickar i fältarbetets vardag

Den metod som huvudsakligen användes i studien var deltagande observation. Inledningsvis innebar observationen att röra sig runt på nätet, ”att hänga på nätet” (*hanging around*), att ”flanera”, benämningar som har använts om metoderna (Svenningsson, Lövheim & Bergqvist, 2003) för att samla in empiriskt material om *online-* och *offline-*platser.

En av styrkorna med att använda dessa metodologiska förfaranden och förhållningssätt i projektet var enkelheten att hitta empiriskt material. De nya scenerna/platserna i cyberrymden för föreställningarna av "levande kulturer" underlättade kommunikation och information om vad som pågick. Välkända traditionella problem, som t.ex. att få access, är för det mesta inte relevanta för den virtuella etnografin (Kozinets, 2010). Fältet är ofta öppet och tillgängligt för alla intresserade.

Som jag har antytt ovan fanns det en stor mångfald av elektroniska källor som innehöll relevant dokumentation om forskningsämnet. De digitala mediernas stora fördel, det vill säga att fältet till synes verkar vara öppet och nästan alltid tillgängligt, påverkade mitt sätt att arbeta under hela projektets gång. Utmaningen låg nu i frågorna: Hur skulle projektet avgränsas? Vilka fält skulle jag välja att studera och senare inkludera i min analys?

I anslutning till detta restes även frågorna om access, behovet av eventuella nyckelpersoner på fältet, urvalsprocessen, relationer på fältet och användning av dokument. Hur skulle jag förhålla mig till dessa viktiga delar av forskningsprocessen?

Efter en tid noterade jag att det fanns olika typer av tillgängliga ytor (webbsajter). Jag vistades på platser som *My Space*, *YouTube* och gruppernas egna webbsidor på nätet.³³ På dessa ytor visade grupperna upp olika erfarenheter och aktiviteter. Förmedlande av information och skriftbaserade interaktiva fora var lika viktiga som audiovisuella inslag där både dans och musik förekom. Det fanns ett slags arkiv med lagrad information där. Som forskare på nätet kunde jag betrakta detta lagrade material som audiovisuella data.

Den pågående dokumentationen om den verksamhet som då bedrevs av diasporagrupperna på internet erbjöd en stor mängd empiriskt material. Mängden audiovisuella data som ständigt uppdaterades var förbluffande. Möjligheterna att finna och hantera information var påfallande för både forskaren och deltagarna, och de nya digitala medierna förmedlade även en stark känsla av delaktighet. Kommunikationsflödet och den intensiva sociala interaktionen inom grupperna kunde med stor fördel användas i projektet. Det fanns gott om empiriskt material och tillräckligt rikligt med relevant information för att åstadkomma "täta eller tjocka beskrivningar", en metod som myntats av den välkände antropologen Clifford Geertz (Ehn & Löfgren, 2001, s. 16). Att nå detaljerad och omfattande kunskap om ämnet var en reell möjlighet.

En av utmaningarna inom virtuell etnografi är de beslut som ska fattas under forskningsprocessen beträffande urvalet. Studier av virtuella gemenskaper har en urvalsprocess med specifika särdrag. Steg ett i forskningsprocessen är valet av frågor, platser och ämnen som ska studeras (Kozinets, 2010). Jag började med en bred ansats, hela världen var i princip öppen. Grupper fanns i USA, Australien, Europa (Tyskland, Schweiz, Sverige, Spanien) och Latinamerika (framförallt i Argentina och Mexiko).

Under nästan hela forskningsprojektet var således frågan om var fältet ligger av stor vikt. Jag behövde bestämma mig för om jag skulle studera diasporagrupper som

33 Studien genomfördes huvudsakligen före Facebookeran. I skrivandets stund har denna yta utvecklats till ett viktigt virtuellt rum, där grupperna informerar om sina aktiviteter och kommunicerar med sina medlemmar och andra intresserade.

fanns på en eller flera geografiska platser, eller om jag skulle fokusera på flera diasporagrupper i ett specifikt land.

För att studera samtida diasporagrupper på internet och även försöka förstå platsens och rummets betydelse på ett teoretiskt plan, behövde jag göra strategiska val i forskningsprocessen.

Etnografiskt fältarbete i virtuella rum kan beskrivas som en studie av relevanta webbsajter där olika former av populärkultur och populärmusik framträder i ett globalt "kulturellt rum" (Miller & Slater, 2002, s. 2).³⁴

Analysen av relationen till de sociala effekterna av den musik och dans som skapades av grupperna framstod också som viktig i sammanhanget. En relation mellan musik från världens utkanter (som har betraktats som mindre betydelsefull) och musiken i centrum, framträdde i dessa sociala sammanhang. Som Connell & Gibson uttrycker det: "Popular music, alongside other media such as art and literature, operates at many levels, providing a platform for the expression of marginalised voices, while illuminating global alliances and cultural flows" (2003, s. 115). Jag behövde nu bestämma vilka kategorier som var mest relevanta för min analys, hur det empiriska materialet skulle användas och presenteras samt vilka kriterierna skulle vara för urvalet av de olika platserna.

Mångfalden av sociala kontexter och nödvändigheten att avgränsa fältet är några av huvudfrågorna i studier om internet och kommunikation. Den metod med vilken man genererar data om nya fält i cyberspace, med avsikten att förstå det sociala sammanhanget, är oupplösligt sammankopplad med de utmaningar som följer av att den samtida forskningen om den digitala eran är ett snabbt föränderligt forskningsfält (Mann & Stewart, 2000; Kozinets, 2010, s. 64).

Avgöranden om vad som ska studeras och fokuseras på innebär en stor utmaning för etnografen som gör fältstudier eftersom den virtuella verkligheten skapar en ny öppenhet på fältet. Bland de första frågor som uppstod i min forskning var: Var är fältet? Vad och vilka skulle jag studera?

Den första studien fokuserade på folkmusiker som hade rest från Bolivia till väst. Dessa folkmusiker lever ett nära nog nomadiskt liv och hade rest runt på sin väg från Bolivia till norra delen av världen (Europa och USA), vilket fångade mitt intresse. Musikernas aktiviteter analyserades i förhållande till den bolivianska diasporan, eftersom jag hos dem fann en intresserad åhörargrupp (Pekkola, 2007b, 2012).³⁵ Därefter fokuserades min forskning på diasporagemenskaper och deras anknytning till folklore, musik, ungdomskulturer och identitetsskapande (Pekkola, 2007a, 2010, 2011).

I två av mina publikationer valde jag att lyfta fram några diasporagrupper som var verksamma i Sverige, med avsikten att jämföra dessa med aktiva grupper på andra

34 Miller och Slater (2000) har kallat detta för "a global 'culturescape'", ett begrepp som är svårt att översätta.

35 Jag uppskattar mycket Pnina Werbners konstruktiva kommentarer och även andra forskares kritiska synpunkter rörande vad diasporabegreppet kunde innebära och hur det kunde studeras vidare, vilka framfördes vid workshoppen om "Interrogating Diasporas" på konferensen *European Association of Social Anthropologists* i Bristol, september 2007.

platser.³⁶ I dessa studier insåg jag att internet gav diasporagrupperna nya möjligheter att ge uttryck för gemenskap och lärande. Internet innebar för dessa grupper ett nytt forum för intern kommunikation, ett innovativt sätt att kommunicera. I mitt empiriska material fanns tydliga tecken på att de nya medierna överbryggat geografiska avstånd och erbjuder en möjlighet för närmare kommunikation, vilket bekräftar tidigare studier (Bakardjeva, 2000; Miller & Slater, 2000). Forskarens utmaning är att hitta de ytor där kommunikation sker.

I vissa avseenden ”levde” jag med diasporagrupperna och följde upp deras aktiviteter på nätet. Att vistas i virtuella rum var en sorts naturligt vardagsrum, särskilt för ungdomarna. Och jag var på plats, det vill säga, jag var ofta där. Jag levde med och i diasporagemenskapen.

Uppkopplingen via nätet, detta speciella sociala kommunikationssätt (jfr Jones, 1995), och dess konsekvenser har i min forskning visat sig vara av stor betydelse. Vad innebär det egentligen för en etnograf att alltid vara online och på plats? En naturlig följdfråga av att etnografen nästan ständigt är uppkopplad, blev: När börjar fältarbetet och när slutar det? Robert Kozinets förklarar:

Social networking sites and virtual worlds carry the complex markers of many cultures, and both manifest and forge new connections and communities (...). Not only has it become socially acceptable for people to reach out and connect through this panoply of computer-mediated connectivity, but these 'places' and related activities have become commonplace (Kozinets, 2010, s. 7).

I min studie var relationerna på fältet oftast avgränsade till forskarrollen, vilken kan karakteriseras som deltagande observatör. Jag var en sympatisk betraktare, en ”voyeur”, en dold anonym besökare som kunde läsa texter på dataskärmen. Samtidigt var jag också en intresserad beundrare och entusiast, en ”fan”, som kunde titta på, ta del av och njuta av många audiovisuella föreställningar och presentationer av kultur i cyberrymden.

Begreppen plats och rum omprövas

Minnen, historia och politiska frågor hade en plats i de virtuella rummen, även om en begränsad sådan. Denna typ av information sattes samman på ett nytt sätt av diasporagrupperna och bildade därigenom en ny *bricolage*-liknande enhet. Jag studerade historier, berättelser och biografier om grupperna på nätet, och jag upptäckte idéer, erfarenheter och redovisningar av individer och grupper. Symboler och tecken inom diasporakulturen, liksom koder för den sociala världen, framträdde mycket tydligt. Materialet på skärmen var såväl visuellt som audiovisuellt och textbaserat, och utgjorde grunden för det empiriska materialet i min analys. Den insamlade informationen användes och tolkades i relation till min frågeställning.

³⁶ Framförallt studerades en social och kulturell organisation i Berlin.

Jag observerade många föreställningar och övningstillfällen på nätet, bland annat på *YouTube*. Efter att ha blivit medlem i *YouTube* fick jag tillgång till mer än de audiovisuella föreställningarna i cyberrymden och det fanns även möjlighet att kommentera föreställningarna. Gruppernas webbsajter innehöll ständiga uppdateringar om kulturella evenemang som de var med om att forma och där de deltog. Denna typ av publicering på nätet kan ses som digitala dokument av gruppernas verkliga *offline*-aktiviteter och det kulturella och sociala livet på olika geografiska platser runt om i världen.

Under fältarbetet deltog jag även i sociala och kulturella aktiviteter *offline*, i det verkliga livet. Jag besökte alltså festivaler och sammankomster av olika slag där diasporagrupper fanns fysiskt närvarande. Jag var en aktivt deltagande observatör av andinsk/boliviansk folkmusik, och jag kunde beskåda föreställningar och presentationer från både när och fjärran. Jag träffade musiker jag kände från tidigare sammanhang, och jag lärde även känna nya folkmusiker. Så småningom blev jag fullt sysselsatt med att studera aktiviteterna på nätet och övertog därmed också successivt rollen som hängiven beundrare av den andinska urbana folkmusikkulturen i de virtuella rummen. De kulturella evenemang jag deltog i, såväl *offline* som *online*, tillhörde de sociala och kulturella aktiviteter inom diasporan som jag behövde förstå och skaffa mer kunskap om.

Ett välkänt problem för forskare som använder sig av kvalitativa metoder är att mängden data till sist blir enorm. Problemet med nya kulturella landskap, där gränserna gång på gång omdefinieras, utkristalliseras i frågan som Christine Hine (2009) har framställt: Hur kan kvalitativa internetforskare definiera gränserna i sitt projekt?

De nya sociala territorierna och den omlokalisering av sociala relationer som sker på internet skapar nya sociala umgängesformer i diasporan (Miller & Slater, 2000; Bakardjeva, 2006). En ny socialitet förverkligas (Castells, 2002). Den typ av gränsöverskridande kommunikation som skapas av *online communities* genom den karakteristiska avsaknaden av fysiska gränser på nätet, är en av de intressanta delarna av vardagslivet hos grupperna.

Den senaste tidens behov av förbättrad kommunikation på grund av relationer på långa avstånd, har främjat användningen av nya digitala medier. Bakardjeva, som har studerat familjrelationer och användningen av ny teknik menar att internet som digital teknik har ökat omfattningen av kommunikation på stort avstånd. Den obegränsade räckvidden har gjort att möjligheterna att umgås fått en annan karaktär (2000, s. 125).

Det rumsliga språket kan användas för att förstå diasporasamhällets sociala verklighet, både i de fysiska mötena och på internet, i synnerhet det senare. Efter en tid började jag förstå den bolivianska diasporans sociala och kulturella formationer. Under fältarbetet blev begrepp som ”rum” och ”plats” användbara och underlättade förståelsen av den kulturella praxis som grupperna synliggjorde. Jag kunde använda rumsliga metaforer för att genomföra ytterligare analyser av det empiriska materialet i mitt arbete med identiteter i diasporan.³⁷

37 Jämför med Cecilia Björks (2011) *Claiming the Space. Discourses on Gender, Popular Music, and Social Change*, där författaren använder sig av rumsliga begrepp och metaforer som ett verktyg för

Ett exempel på en sådan analys är diasporans förståelse om den plats som kallas hem, underförstått Bolivia, vilken ofta beskrevs i olika ordalag i diasporagrupperna (Pekkola, 2010, 2011). Detta förhållningssätt klassificerades i analysen som ”en föreställd gemenskap”, ett begrepp som Benedict Anderson utvecklat i sin bok om imaginära gemenskaper (Anderson, 1991). Gemenskapen och platsen för denna nation konstruerades nu i cyberrymden och beskrevs ibland som en plats som kunde kallas ”ens egen”. Den geografiska platsen representerades på olika sätt på internet. Danser hämtade ur folkmusiktraditionerna, som Surisikuri, Tinku och Caporales, presenterades till exempel på *YouTube*. Danserna betraktades som representationer av deras nationella kultur och således också som en del av ”hemmets” kultur.

Som tidigare har påvisats i andra studier om folkdansgruppers traditioner, sammanför dessa grupper gamla traditioner med nya skapelser i sina föreställningar (Ronström, 1992; Knudsen, 2006; Högström, 2010). Många av de danstävlingar och festivaler som jag studerade, där andinsk musik ingår, fungerade på ett liknande sätt, via internet. Gamla förebilder användes för att skapa nya föreställningar. I en digital dokumentation visas sociala och kulturella element som kombineras, och där uppstår en ”vi-känsla”. Sammankomster av olika slag finns idag dokumenterade på internet. Samtida sociala gemenskaper och identiteter sammansmälts i komplexa collage i de virtuella rummen.

Grupperna hade möjligheter att skapa sina egna platser i karnevallliknande föreställningar, där man genomförde nya och gamla ritualer kunde genomföras. Symboler, värderingar och tecken kunde visas fram vid dessa offentliga ceremonier. Många dansföreställningar, och även gruppernas övningar inför sina framträdanden, hittade jag på *YouTube* och på gruppernas egna sajter. Dessa uttrycksformer kan, med Pnina Werbners beskrivning, ses som: “crystallisations of particular symbolic complexes and representations of self and community, but also as negotiated encounters, or social situations” (2002, s. 16). Jag upptäckte tidigt att musiken ofta stod som uttryck för social solidaritet, och att den kunde tolkas som en symbol för tillhörighet och mening för grupperna på nätet.³⁸ Aktiviteter som organiserades av namngivna grupper fanns dokumenterade i diasporagruppernas digitala rum, och de var fulla av komplexa kulturmarkörer som visade möjligheterna till många kontaktytor för *online communities*.

Etiska överväganden

Samhällsomvärningen som internetanvändningen har lett till, har omkullkastat en del givna riktlinjer om hur etiska frågor fungerar i social forskning. Det finns få,

att analysera en mängd olika ämnen. Det rumsliga språket används som ett huvudtema i hennes studie om konstruktionen av populärmusik, kön och social förändring.

38 Jämför Lundberg, Malm & Ronström (2000, s. 85), som för liknande resonemang om hur gemenskap byggs upp.

om ens några, etiska rutiner för det traditionella fältarbetet som lätt kan överföras till media *online*. Det är av stor betydelse för forskningsetiken hur man hanterar för forskning tillgänglig datamedierad information. Bland annat har abstrakta riktlinjer för informerat samtycke öppnat upp för en bred tolkning, och frågan kvarstår om det är möjligt att enkelt överföra etiska rutiner till media *online* och i så fall hur (Kozinets, 2010). Avslutningsvis vill jag därför diskutera några etiska funderingar när det gäller processen för datainsamling, analys och skrivande.

Som nämnts ovan var diasporan, dess medlemmar, deras kulturella aktiviteter, sociala engagemang och språkbruk relativt bekanta för mig när forskningsprojektet startades. En fördjupad förståelse anses ofta vara nödvändig när ett hermeneutiskt förhållningssätt tillämpas i den kvalitativa forskningen. Jag fick därför utan någon större ansträngning insiderstatus och kunde förhållandevis lätt ta mig in på fältet, både *online* och *offline*. När fältarbetet inleddes hade jag, förutom kunskaper om den bolivianska musikkulturen och dess musiker, även kännedom om transnationella familjers livssituation och jag visste dessutom en hel del om de sociala och kulturella aktiviteter som förekom i diasporasamhällen. Det stod snart klart för mig att ett fördjupat engagemang var oundgängligt även i virtuell etnografi.

Det empiriska materialet i studien bestod av många textbaserade dokument om diasporagruppernas aktiviteter. Som Kozinets förklarar är det möjligt att analysera det datormedierade materialet hos *online communities* som *texter*. Han klargör vidare att:

Analysing online community or culture communications or their archives is not human subjects research *if the researcher does not record the identity of the communicators and if the researcher can legally and easily gain access to these communications or archives*. Those are important conditions and, for instance, would indicate that content analysis and thematic analyses of online communications would, under some conditions, be exempt (Kozinets, 2010, s. 142).

De nya möjligheterna att finna digitalt material, vilka fullständigt har förändrat fältarbetets mödosamma datainsamlingsprocess (jfr Hammersley & Atkinson, 2007, s. 149), präglade mitt insamlande av data. Huvuddelen av materialet i min studie om diasporagruppernas musikaliska och kulturella aktiviteter består av datormedierade audiovisuella och skriftbaserade texter.

Huruvida materialet på nätet skulle kunna anonymiseras, och hur det i så fall skulle gå till, uppfattade jag länge som ett problem. Amy Bruckmans (2002) idéer om att använda begrepp som "amatörkultur" och "amatörkonstnärer" i studier som handlade om etiska och sociala aktörer på internet, var emellertid behjälpliga för förtydligandet av hur jag hade valt att benämna diasporagrupperna i projektet. Bruckman framhåller följande om amatörer och etiska förhållningssätt: "However, in many ways, all user-created content on the Internet can be viewed as various forms of amateur art and authorship" (2002, s. 229). Hon påpekar också att amatörkonstnärerna ska uppskattas för det arbete de gör: "Internet users deserve credit for their creative and intellectual work" (Bruckman, 2002, s. 217). Att betrakta dansgrupper och aktiva medlemmar i diasporan som "amatörkonstnärer" som skapar och ger ut sina verk, blev lösningen på mitt bryderi angående analys och hantering av det empiriska digitala materialet. Därmed anonymiserades inte grupperna, utan jag valde att

använda deras riktiga namn i analysen. Grupperna fick därmed ett erkännande och en visad uppskattning av sin konstnärliga och sociala verksamhet.³⁹

Avslutande reflektioner

Jag visar i den här artikeln hur den globala karaktären hos diasporan skapar nya digitala rum, vilka kan studeras genom virtuell etnografi i cyberrymden. Artikeln syftar till att klarlägga vissa aspekter av den nya kommunikationsstrukturens egenskaper, och att redogöra för erfarenheterna av att studera virtuella rum som används av diasporagemenskaper.

Jag har lyft fram några av de utmaningar man möter i fältarbetets mödosamma arbete och i dess komplexa karaktär, och diskuterat några av onlineforskningens kritiska punkter. Jag har även tagit upp styrkor och svagheter i de metodologiska procedurer och angreppssätt som används inom netnografien.

Definition av relevant fält och beslut om vilka platser som ska studeras är avgörande för virtuell etnografi. Tillgång till fältet och potentiella sociala samspelsformer på nätet är aspekter som kan behöva dryftas vidare. De klassiska frågorna om närhet kontra distans och en eventuell identifiering med det utforskade återkommer i det sammanhanget. Diasporans levnadssätt och hur detta skulle kunna studeras var grundläggande frågor i min studie. Hur definieras den deltagande observatörens roll under forskningsprocessen? Det som ofta har benämnts ”forskarrollen” i forskningsprocessen, vad innebär det? (jfr Kozinets, 2010, s. 96-97)

Forskare vars studier fokuserar på sociala nätverkssajter har alla upptäckt komplexa kulturmarkörer som pekar ut möjligheterna till att knyta nya kontakter i *online communities*. Dessa digitala mötesplatser, vilka nu har blivit en del av vardagslivet, är ett område som behöver studeras ur olika perspektiv. Vad en öppen plats kan betyda är ett exempel på ett forskningstema, där aspekter som exempelvis tillgänglighet, intressegemenskaper, copyright och social kontroll kan studeras.

Mina erfarenheter från fältarbete bekräftar möjligheten och den relativa enkelheten att på nätet studera audiovisuellt material om diasporagemenskaper (som jag blev en hängiven beundrare av under fältarbetet). Detta faktum möjliggjorde det perspektivseende som Ehn & Löfgren (2001, s. 153) påpekar är ett av de första stegen inom all forskning. Jag kunde därmed också identifiera mig själv som en av den andinska populärkulturens många konsumenter, och min roll som deltagare ingick därmed också tydligt i ett sammanhang, på diasporans transnationella villkor.

39 Ett problem i sammanhanget, när grupperna inte anonymiseras, är att forskaren noga behöver överväga framförandet av det material som presenteras, på grund av eventuell information eller kritik som skulle kunna skada de berörda.

Accessen var inte ett problem i samma grad som det hade varit i ett fältarbete *offline*.⁴⁰ En begränsad insiderstatus var godtagbar utan förhandlingar. Jag behövde inte förhandla om tillträde, eller oroa mig för behovet av självrepresentation och tillskrivna identiteter som hade kunnat vålla problem under fältarbetet.⁴¹ Det fanns inget behov av att tänka på konstruktionen av sociala relationer på fältet, vilket annars är så viktigt när det gäller fältarbete på fysiska platser. Med detta vill jag säga att aktiviteterna i den virtuella världen, *online*-världen, innebär att förhållningssättet gentemot sociala aktörer och sociala relationer behöver omdefinieras. Den ”verkliga” världen, *offline*-världen, eller den ”fysiska världen”, är nära relaterad till den värld som finns på nätet, men villkoren för min roll som deltagande observatör påverkades inte nämnvärt av detta förhållande.

Gruppernas sociala och kulturella aktiviteter var nära anslutna till internet och verkade vara mycket mer än bara ett cybersamhälle i sin egen rätt. *Online*- och *offline*-förhållanden som skapades av diasporasamhällen var intimt anslutna till varandra. I min studie blev betydelsen av denna relation viktig.

Efter en tid kunde jag observera hur grupperna laddade ner samma typ av information. Jag började uppleva det som en ”mättnadspunkt” (*saturation point*), något som tidigare har tagits upp i forskningen om livshistoria (Alasuutari, 1999) (vilken i den här studien äger rum i den virtuella rymden). Följaktligen kunde individer ha samma åsikter, och kulturella grupper kunde ge uttryck för liknande idéer på olika sätt, i global skala. Det var möjligt att göra vissa jämförelser, eftersom dansgrupper med liknande aktiviteter fanns på olika geografiska platser i världen. I de virtuella rummen, vilket var mitt forskningsfält, fanns exempelvis ofta återkommande berättelser om ”hemlandet” (Bolivia) och dess betydelse.

En av de viktiga utgångspunkterna i projektet var överskridandet av geografiska gränser, vilket jag kunde konstatera var av vital betydelse för det kulturella och sociala livet i diasporans virtuella rum, eftersom det möjliggjorde snabba kontakter och informationsflöden. Identiteter som skapades på nätet medierade identiteter, omdefinierade sociala gränser och uttryckte gemenskapsbildande verksamheter. Diasporans gränslösa karaktär utgjorde en viktig ledtråd till att förstå vilka nya möjligheter de olika kommunikationssätten skapade. Begreppet diasporasamhället, som ursprungligen syftade på folkgruppers förskingring över världen, kunde användas för att beteckna en specifik transnationell form av gemenskap, där mobiliseringen för det kollektiva sker (jfr Pekkola, 2010).

Diasporasamhällen var ett relevant område för att studera transcendensen av geografiska gränser. Hur var de teknologiska förutsättningarna för de olika uttrycksformerna av identitetsskapande och kommunikation i och mellan grupperna? När det gäller förståelsen av den kulturella iscensättningen och de sociala relationerna i cyberrymden som jag iakttog i projektet, finns det utrymme för att tänka vidare kring detta, i synnerhet kring begreppen ”rum” och ”plats”. Vikten av plats och de

40 Hammersley & Atkinson (2007) har påpekat betydelsen av hur eventuella långdragna och betydelsefulla förhandlingar och komplikationer på fältet kan präglade hela datainsamlingsprocessen.

41 Se Pekkola (1996) och Bigenho (2012) som, i sina fältstudier om Andinsk och Boliviansk musik-kultur och dess musiker, har diskuterat och problematiserat fältrelationer *offline* när det gäller att definiera en etnografisk position.

nya bindningarna mellan grupper har påvisats i nutida kulturstudier och har visat sig vara ett innovativt forskningsområde. Följaktligen utforskade jag vilket metodologiskt angreppssätt som skulle fungera i mina fältstudier.

I en analys av andinsk samtidskultur och boliviansk populärkultur, och vad som anses som dess värden och traditioner, återfinns många berättelser om den egna kulturens aktuella och traditionella värden (Pekkola, 2010, 2011).

I mitt empiriska material återkom berättelser om en erfarenhet som gjorts av många utflyttade befolkningsgrupper, nämligen hur grupperna ”återupptäcker sin egen kultur”; jag kunde observera den medvetenhet om en ”egen kultur” och dess blomstring (*cultural flowering*), som kännetecknar diasporan (Brah, 1996).

Valet att studera denna kulturella företeelse och att uppfatta det som en kulturell kontext medierad på internet påverkade det kvalitativa angreppssättet i projektet vad gäller identifieringen av forskningsobjekt, projektets design och metodik, och det påverkade även mitt engagemang inom forskningsområdet. Alla dessa aspekter har beaktats i projektet. Möjligheten att vistas anonymt på nätet, att vara en osynlig betraktare eller en mer eller mindre engagerad deltagare, stod tidigt klart för mig under fältarbetet. Jag kunde dock inte helt förstå de sociala dimensionerna av detta. De olika typerna av deltagande i nätgemenskaper liksom de virtuella rummens och onlinekulturernas egenskaper var exempelvis ännu okända för mig (jfr Kozinets, 2010, s. 63-73).

Slutligen har jag även lagt fram några etiska överväganden angående processen för datainsamling, analys och skrivande. Bruckmans tankar om att analysera ”amatörkulturer” och ”amatörartister” visade sig vara lämpliga att följa i min studie.

Jag har i min studie analyserat berättelserna om diasporasamhällen som en del av en global kulturell förändring, som har präglats av ett behov av att definiera platser, i detta fall främst virtuella rum. Mer forskning om hur erfarenheter av en social värld impregneras av användningen av den nya digitala tekniken, och om vilken metodik som är lämplig för sådana studier, är angeläget.

Referenser

- Alasuutari, P. (1999) *Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso
- Bakardjeva, M. (2006) *Internet Society. The Internet in everyday life*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Baym, N. K. (2006) Finding the Quality in Qualitative Research. Silver, D. & Massanart, A. (red.) *Critical Cyberculture Studies*, s. 79 – 87, New York, London: New York University Press
- Baym, N. K. & Markham, A. N. (2009) Introduction. Making Smart Choices on Shifting Ground. Baym, N. K & Markham, A. N. (red.) *Internet inquiry. Conversations about method*:vii-xix. London, Thousand Oaks: Sage
- Bigenho, M. (2012) *Intimate Distance. Andean Music in Japan*. Durham and London: Duke University Press

- Björk, C. (2011) *Claiming the Space. Discourses on Gender, Popular Music, and Social Change*. Gothenburg: Academy of Music and Drama
- Brah, A. (1996) *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London: Routledge
- Bruckman, A. (2002) Studying the Amateur Artist: a Perspective on Disguising Data Collected in Human Subjects Research on the Internet. *Ethics and Information Technology* 4(3), s. 217-231
- Castells, M. (2002) *Internetgalaxen. Reflektioner om internet, ekonomi och samhälle*. Göteborg: Daidalos
- Connell, J. & Gibson, C. (2003) *Sound Tracks. Popular music, identity, and place*. London & New York, Routledge
- Denzin, N. (2009) Researching Alcoholics and Alcoholism in America Society. Puddephatt, A. J. & Kleinknecht, S. (red.) *Ethnographies revisited. Constructing theory in the field*, s. 152-168. Oxon, New York: Routledge
- Eastmond, M. (2007) Familjens välfärdsprojekt: Att återskapa hem och vardagsliv på flera platser. Eastmond, M. & Åkesson, L. (red.) *Globala familjer. Transnationell migration och släktskap*, s. 45-70. Hedemora: Gidlund
- Ehn, B. & Löfgren, O. (2001) *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups
- Flick, U. (2009) *An Introduction to Qualitative Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Gibson, W. (2004) *Neuromancer*. 20th anniversary ed., New York: Ace Books
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (2007) *Ethnography. Principles in practice*. 3 uppl. London, New York: Routledge
- Hine, C. (2000) *Virtual Ethnography*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Hine, C. (2009) How can Qualitative Internet Researchers Define the Boundaries of Their Projects? *Internet inquiry*. Baym, N. K. & Markham A. N. (red.) *Conversations about method*, s. 1-25. London, Thousand Oaks: Sage
- Hugger, K. U. (2008) Das Internet als transnationaler Bildungsraum für junge Migranten, *Jugend, Bildung und Globalisierung. Sozialwissenschaftliche Reflexionen in internationaler Perspektive*. Hunner-Kreisel, C., Schäfer A. & Witte, M. D. (red.), s. 113-128. Weinheim und München: Juventa
- Högström, K. (2010) *Orientalisk dans i Stockholm: femininiteter, möjligheter och begränsningar*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis
- Jones, S. (1995) Understanding Community in the Information Age. Jones, S. G. (red.), *Cybersociety: Computer-Mediated Communication and Community*, s. 10-35. London: Sage
- Jones, S. (1999) (red.) *Doing Internet Research. Critical Issues and Methods for examining the net*. London, Thousand Oaks: Sage
- Knudsen, J. S. (2006) *Those that fly without wings. Music and dance in a Chilean Immigrant Community*. Oslo: University of Oslo
- Kozinets, R.V. (2010) *Nethnography. Doing Ethnographic Research Online*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Lundberg, D., Malm K., Ronström, O. (2000) *Musik, medier, mångkultur: förändringar i svenska musiklandskap*. Södertälje: Gidlunds förlag
- Mann, C. & Stewart, F. (2000) *Internet Communication and Qualitative Research*. Sage: London. Thousand Oaks, New Delhi
- Mason, J. (1996) *Qualitative Researching*. Sage: London. Thousand Oaks: New Delhi
- Miller, D. & Slater, D. (2000) *The Internet. An Ethnographic Approach*. Oxford, New York: Berg
- Olsson, E. (2007) Bortom exilen - diasporiseringen av chilensare i Sverige. Olsson, E., Lundqvist, C., Rabo, A., Sawyer, L., Wahlbeck, Ö. & Åkesson L. (red.) *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*, s. 217-246. Umeå: Boréa
- Pekkola, S. (1990) Music culture and social change in Bolivia. Publ. / SMS - *Social Movements and Strategies in Third World Development*; 16. Lund: Department of Sociology
- Pekkola, S. (1996) *Magical Flutes. Music Culture and Music Groups in a Changing Bolivia*. Lund & Bromley, Kent (UK). Lund University Press & Chartwell-Brett Ltd
- Pekkola, S. (2006) Bolivian Urban Folk Music and Diasporic Communities. Paper proposal for workshop at the European Association of Social Anthropologists -Conference, Bristol, 18th-21th September 2006
- Pekkola, S. (2007a) Creating New Spaces and New Identities - Bolivian Urban Folk Music and Diasporic Communities. Paper presented at the Annual meeting of Sociologists, Lund, February 8th-9th 2007. Working Group 9: Development Theory and Global Relations

- Pekkola, S. (2007b) Internet and the Bolivian Diaspora. Paper presented at *New Media & The Global Diaspora Symposium*. Session: Cultural Identity, 5.-7. October 2007, Roger Williams University, Bristol, Rhode Island
- Pekkola, S. (2010) Transnationell ungdom, musik och Internet. Om ungdomars identitetsskapande i vardagslivets virtuella rum. Bjällesjö, J., Håkansson, P. & Lundin, J. (red.) *Mycket mer än bara rock. Musik, ungdom och organisering*:144-164. Stockholm: Premiss förlag
- Pekkola, S. (2011) I den nya medieteknikens labyrinter - Om ungdomars transnationella rum, identitetsskapande och Diaspora. Naranjo, E. (red.) *Ett sociologiskt kalejdoskop. Aktuell forskning*, s. 15-40. Kristianstad: Kristianstad University Press
- Pekkola, S. (2011b) Virtual Ethnography - an Approach to studying Diaspora Culture on the Internet. Paper to be presented at 10th Conference European Sociological Association. Sociology in turbulent times, Geneva, Switzerland, 7th - 10th September 2011. RN07 Sociology of Culture
- Pekkola, S. (2012) "Ethnography- studying Diaspora Communities on the Internet." Paper presenterat på *Sociologigruppens workshop*, 2012-05-16, Högskolan Kristianstad
- Pekkola, S. (2013) Boliviansk urban folkmusik - kontinuitet och förändring. Lundahl, M. & da Silva Veghed, Å. (red.) *Inte bara samba och reggae. En antologi om latinamerikansk och karibisk musik*. Stockholm: Carlssons
- Rheingold, H. (1993) *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier*. New York: Harper Perennial
- Ronström, O. (1992) *Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm*. Stockholm: Akademitryck
- Silver, D. (2006) Looking Backwards, Looking Forwards: Cyberculture Studies 1990-2000. Gauntlett, D. (red.) *Web Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age*, s. 19-30. New York: Arnold and Oxford University Press
- Svenningsson, M., Lövheim, M. & Bergquist, M. (2003) *Att fånga nätet: kvalitativa metoder för Internetforskning*. Lund: Studentlitteratur
- Turkle, S. (1995) *Life on the Screen. Identity in the Age of Internet*. New York: Simon & Schuster Paperbacks
- Werbner, P. (2002) *Imagined Diasporas among Manchester Muslims. The Public Performance of Pakistani transnational identity politics*. Oxford: James Currey